

Joanna Wildowicz
ORCID: 0000-0001-5826-1404
Jarosław Ławski
ORCID: 0000-0002-1167-5041
*Wydział Filologiczny
Uniwersytetu w Białymstoku*

OD REDAKCJI. ARTYŚCI ŻYDOWSCY: BIOGRAFIE, DZIEŁA

1.

Ósma już Konferencja Naukowa z cyklu „Żydzi wschodniej Polski” poświęcona była tematowi, który niejednokrotnie powracał w poprzednich latach w czasie naukowych spotkań: „Światy żydowskich artystów z Europy Środkowo-Wschodniej. Biografie – dokonania – literackie świadectwa”. Jak zawsze spotkaliśmy się w gościnnych progach Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku, tym razem w dniach 6–7 maja 2019 roku. Patronem/patronką Konferencji o artystach została tym razem Rosa Raisa, urodzona w 1892 roku w Białymstoku, zmarła w 1963 w Los Angeles, światowej sławy śpiewaczka operowa. Jej żydowska rodzina wyemigrowała z Białegostoku na początku XX wieku. O tej właśnie niezwykle postaci pisze obszernie Joanna Wildowicz w szkicu otwierającym tom.

Ojciec śpiewaczki, starsza siostra Sonia i młodszy brat Mojsze wyjechali do Ameryki, a Rosa z kuzynką Fanny i jej dziećmi wyruszyła do Włoch. Wszyscy uciekali przed grozą kolejnych represji, po tym jak w 1906 doświadczyli pogromu zainicjowanego przez władze carskie.

Dwadzieścia lat później w mediolańskiej La Scali, 25 kwietnia 1926 roku, odbywa się historyczne dla świata opery przedstawienie.

Widownia przepełniona jest do granic możliwości. Wszyscy chcą być świadkami pierwszego wykonania nowej i zarazem ostatniej opery Pucciniego pod tytułem *Turandot*. Gwiazdy z całego świata muzycznego, ówczesni celebryci z różnych środowisk i zwykli miłośnicy opery tłoczą się w słynnym teatrze, który od zawsze był miejscem historycznych premier. Czy Puccini znowu, już pośmiertnie, podbije świat? Na sali wypełnionej międzynarodową publicznością wzmaga się szmer. Kogo mistrz nagrodził

czołowymi rolami w światowej premierze? Kim jest główny tenor? Kim główny sopran? Kogo Toscanini nazywa wyjątkowym zjawiskiem? Rosa Raisa? Potem, po spektaklu już tylko niekończące się brawa, pochlebne recenzje dziennikarzy. Sukces! Będzie on towarzyszył Rosie Raisie w całej, nie tak długiej karierze. Najpierw podbije Włochy, europejskie opery, by następnie przenieść się do Ameryki i związać z Chicago Civic Opera Association. Występy, światowe tournée: w Berlinie, Paryżu, Londynie, Nowym Jorku, Buenos Aires, Meksyku – wszędzie artystka zbiera owacje na stojąco.

Jednak kariera Rosy Raisy przypadła na burzliwy historycznie okres. Emigracja, pogromy, represje wobec ludności żydowskiej, Wielka Wojna, II wojna światowa. Po latach artystka wspominała: „Człowiek to silne zwierzę, niewyobrażalne, jak wiele potrafi znieść. Nadal się dziwię, że po tym, co widziałam, dałam radę śpiewać”. I śpiewała pięknie ku uciesze melomanów i zwykłych miłośników muzyki.

A urodziła się przecież tutaj, w Białymstoku.

2.

Nasze spotkanie zaczęło się tradycyjnie w Sali Audytoryjnej Książnicy Podlaskiej im. Łukasza Górnickiego. Konferencję wsparły organizacyjnie następujące instytucje: Dział Naukowy Książnicy Podlaskiej, Galeria im. Sleńdzińskich w Białymstoku, Stowarzyszenie Naukowe „Oikoumene” oraz Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód” z Kolegium Literaturoznawstwa Uniwersytetu w Białymstoku, która od lat koordynuje organizacyjnie cykl sesji żydowskich. Chcielibyśmy w tym miejscu podziękować za wsparcie Pani dyr. Jolancie Gadek i Pani dyr. Jolancie Szczygieł-Rogowskiej, które życzliwie umożliwiły przeprowadzenie obrad w Książnicy Podlaskiej i Galerii im. Sleńdzińskich¹.

Uczestnicy sesji podjęli następujące tematy badawcze:

- Świat artystów żydowskich XIX i XX wieku: ich losy, dorobek artystyczny.
- Artyści żydowscy z Białegostoku i wschodnich ziem Rzeczypospolitej.
- Artyści żydowscy Europy Wschodniej, Zachodu, Ameryki – migracje, współpraca, powroty.

¹ G. Dawidowicz, „Światy żydowskich artystów z Europy Środkowo-Wschodniej”, *Białystok 6–7 maja 2019 roku – konferencja naukowa. Sprawozdanie*, „Bibliotekarz Podlaski” 3/2019.

- Rosa Raisa, życie, twórczość i działalność.
- Artysta żydowski w swojej społeczności: muzyk, malarz, aktor, śpiewak, fotograf etc.
- Środkowoeuropejski świat żydowski w wyobrażeniach współczesnych artystów amerykańskich i zachodnich.
- Żydzi-artyci w epoce Holocaustu.
- Miejsce sztuki w refleksji myślicieli żydowskich.
- Pamięć o świecie sztuki żydowskiej w literaturze XIX i XX wieku.
- Festiwal żydowskiej kultury i sztuki jako współczesna forma pamięci o żydowskim świecie.

Konferencja nasza, jak zwykle, miała niepowtarzalną, serdeczną atmosferę dyskusji, prezentacji, czasem polemik. Jej Goście 6 maja po południu obejrzeli judaica ze zbiorów Galerii im. Sleńdzińskich, nadto odbyli wraz z panią Izabelą Szymańską „Spacer śladami Żydów białostockich”, a także żywo dyskutowali nie tylko o sztuce w czasie panelu zatytułowanego „Kultura żydowska w świadomości Polaków i Wschodnioeuropejczyków” (wtorek, 7 maja, godz. 10.00, Sala Audytoryjna na VI piętrze Książnicy Podlaskiej).

Nie zabrakło – w dłuższej perspektywie już prawie dziesięciolecia – podsumowań obecności tematów żydowskich w Białymstoku i na Podlasiu. Do takich podsumowań zaliczyć trzeba prezentację dr Barbary Olech *Festiwal Kultury Żydowskiej „Zachor – Kolor i Dźwięk” jako wydarzenie kulturalne*, którą to imprezę referentka wraz z Panią prezes Lucy Lisowską z Centrum Edukacji Obywatelskiej Polska–Izrael corocznie organizowała od 2008 roku. Inaczej niż w latach poprzednich, w referatowych prezentacjach nie dominowali pisarze, lecz malarze, muzycy, fotograficy.

Niestety, w roku VIII Konferencji pożegnaliśmy osoby zasłużone dla organizacji naszych spotkań. 27 lipca 2019 roku zmarła śp. prof. Halina Krukowska (1937–2019), od lat członek Komitetu Naukowego, uczestniczka sesji, miłośniczka twórczości Simone Weil i Edyty Stein. O żydowskich korzeniach ich myśli pisała w VI tomie cyklu². Z kolei 26 września 2019 roku zmarł śp. prof. Bogusław Nowowiejski (1954–2019), Dziekan Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku, od samego początku wspierający naszą inicjatywę badawczą. Żegnamy te znakomite Osobowości ze smutkiem.

² H. Krukowska, *Z ducha judaizmu: Simone Weil i Edyta Stein*, [w:] *Żydzi wschodniej Polski*, Seria IV: *Uczni żydowscy*, red. G. Czerwiński, J. Ławski, Białystok 2016, s. 359–374.

3.

Konferencja o artystach żydowskich przypadła na czas międzynarodowych napięć, sporów politycznych w Polsce, dyplomatycznych nieporozumień polsko-izraelskich, publicystycznych polemik. Tym bardziej warto podkreślić, że była swoistym schronieniem przed niepokojami, których echa dobiegały zewsząd. Odbywała się nie tylko w spokojnej, lecz także pełnej pasji, wzajemnego zrozumienia i ciekawości atmosferze, co odzwierciedlały jej gorące, ale nigdy wzajem siebie wrogie dyskusje referentów.

Mamy nadzieję, iż uda się tę atmosferę podtrzymać także w czasie przypadającej 18–19 maja 2020 roku dziewiątej konferencji, poświęconej „Dziecku Żydowskiemu”³. Jej zbiorowym bohaterem i patronem będą Dzieci Białostockiego Getta (1941–1943).

Białystok, 17 lutego 2020 r.

³ Jak okazało się w marcu 2020 roku, IX Konferencja Naukowa z cyklu „Żydzi wschodniej Polski” poświęcona „Dziecku Żydowskiemu” z powodu pandemii koronawirusa musiała odbyć się tylko w formie sesji zaocznej (18 V 2020).